

תולדות עם ישראל

לבתי ספר דתיים

חלק א

יחידת לימוד אחת

הוראות לנבחן

- א. משך הבחינה: שעה וחצי.
- ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה שלושה פרקים.
- פרק ראשון — בפרק זה שלושה נושאים:
- נושא I — תקופת בית שני
- נושא II — הקהילה היהודית בימי הביניים
- נושא III — החסידות
- בנושא שלמדת ענה על ארבע שאלות. 30 נקודות (12+18) —
- פרק שני — ענה על שתי שאלות. 50 נקודות (25×2) —
- פרק שלישי — כתוב על ארבעה מושגים. 20 נקודות (5×4) —
- סה"כ 100 נקודות
- ג. חומר עזר מותר בשימוש: אין.
- ד. הוראות מיוחדות: (1) כתוב על כריכת המחברת את נושא הבחירה שלמדת.
(2) בתשובותיך הבא עובדות, אל תסתפק בהערכות כלליות.

כתוב במחברת הבחינה בלבד, בעמודים נפרדים, כל מה שברצונך לכתוב כטיוטה (ראשי פרקים, חישובים וכדומה).
רשום "טיוטה" בראש כל עמוד טיוטה. רישום טיוטות כלשהן על דפים שמחוץ למחברת הבחינה עלול לגרום לפסילת הבחינה!

ההנחיות בשאלון זה מנוסחות בלשון זכר ומכוונות לנבחנות ולנבחנים כאחד.

בהצלחה!

/המשך מעבר לדף/

פרק ראשון (30 נקודות)

בפרק זה שלושה נושאים. ענה על שאלות בנושא שלמדת.

נושא I — תקופת בית שני (עמודים 2-4)

נושא II — הקהילה היהודית בימי הביניים (עמודים 5-6)

נושא III — החסידות (עמודים 7-8)

ענה על השאלות בנושא שלמדת, לפי ההוראות שבן.

נושא I — תקופת בית שני

אם למדת נושא זה, ענה על ארבע שאלות: על שתי השאלות 1-2 (חובה) ועל שתיים מן השאלות 3-5.

חלק ראשון — הורדוס

ענה על שתי השאלות 1-2 (חובה).

1. הרומאים בחרו בהורדוס להיות מלך על יהודה; הצג שתי סיבות לכך. (4 נקודות)

2. לפניך קטע מקור. קרא אותו וענה על שלושת חלקי השאלה שאחריו:

בית המקדש השני, שהורחב בימי הורדוס, היה הגדול שבבתי המקדש שנבנו אי־פעם.

מה גרם להורדוס לבנות בירושלים את הגדול שבמקדשים בעולם העתיק?

ראשוני החוקרים ענו על שאלה זו תשובה פשוטה: הורדוס הצטייר בעיניהם כמלך רשע, אכזר וקשות,

שיותר משרצה בטובת ממלכתו ונתניו, את שמו ביקש להנצית. לפיכך, כך סברו, הוא הקדיש את

מרבית משאבי הממלכה לבנייה אדירה זו בירושלים מכיוון שידע שמפעל זה יביא לו שם עולם.

יש מחכמי ישראל בעבר שניסו להתמודד עם שאלה זו. תשובתם הייתה שהורדוס חשב לכפר על

עוונותיו האישיים, ובבניית בית המקדש אפשר היה לראות מעין כפרת עוונות.

(שים לב: המשך הקטע בעמוד הבא)

/המשך בעמוד 3/

לדעתי, התשובה לשאלה זו טמונה בצרכים המעשיים של השעה ובפתרון הבעיות שיצרה תנועת עולי הרגל ההמונית באזור הר הבית. שיקולים אלה הם שהכתיבו את הקמתו של המבנה בממדיו האדירים. מאז הקימו שלמה המלך ניצב בית המקדש בראש כיפת הר, שלימים נודע כהר הבית. כיפת הר זו הייתה קטנה ומדרונים תלולים תחמו אותו ממערב, מדרום וממזרח. הקהל שנהר לאזור בית המקדש נאלץ להתכנס בשטח מצומצם שנותר על כיפת הר הבית. הפתרון לבעיה זו היה בניית קירות תִּמְךְ על מדרונות ההר. קירות אלה נועדו לתמוך ברחבה שהקיפה את המקדש במפלס אחיד ואפשרה לקהל גדול יותר להשתתף באירועים שנערכו מסביב למקדש. פתרון זה העניק להר הבית את ממדיו העצומים.

השאלה המתעוררת בקשר לסוגיה זו היא מדוע דווקא בזמנו של הורדוס עלה העניין על הפרק? בתקופה שקדמה לחידוש המקדש על ידי הורדוס היו קהילות יהודיות גדולות וחשובות מחוץ לארץ-ישראל. לפני יהודי ארץ-ישראל עמדה אז השאלה כיצד יש לנהוג ביהודי הגולה. ברור היה שככל שאפשר יהיה לשמר את תחושת אחדותו של העם, כך ייטב הדבר. נותרה אפוא השאלה כיצד יש לתרגם תחושה זו לשפת המעשה, והתשובה עליה נמצאת בהדגשת ייחודו הבלעדי של מקום הפולחן אשר בירושלים – הר הבית ובית המקדש שעליו. במסגרת זו טיפחו עד למאוד את העלייה לרגל ולירושלים בחגי ישראל ובמועדיו.

העלייה לרגל והביקור בהר הבית קיבלו ממדים עצומים. יש האומדים את מספר עולי הרגל בתקופה זו בשמונים אלף עד מאה אלף נפש בכל עלייה. המון אדם זה, שפקד את ירושלים בחגים, העמיד לפני פרנסי העיר אתגרים רבים בתחום הנגישות וההיערכות לקהל כה רב. יותר מכול היה הכרחי לאפשר לכל ההמון הרב הזה לבקר במועד אחד במתחם שסביב בית המקדש בהר הבית.

(מעובד על פי בן-דב, מ' [1982]. חפירות הר הבית, ירושלים: כתר, עמ' 74-75)

- על פי הקטע, ציין את שני המניעים של הורדוס לבנות מחדש את המקדש, כפי שסברו חוקרים וחכמי ישראל.
- לדברי כותב המאמר, המניע של הורדוס לבנות את בית המקדש נבע משיקולים הקשורים לטובת הכלל. הצג מניע זה והסבר מדוע עלה העניין על הפרק דווקא בתקופת הורדוס.
- על פי מה שלמדת, ציין שתי פעולות נוספות של הורדוס: אחת שנבעה משיקול אישי, ואחת שנבעה משיקול של טובת הכלל.

(8 נקודות)

/המשך בעמוד 4/

חלק שני — שאלות קצרות

ענה על שתיים מן השאלות 3-5 (לכל שאלה — 9 נקודות).

3. **הסבר** את המשבר ה**רוחני** ואת משבר ה**מנהיגות** שנוצרו בעקבות חורבן בית המקדש.

4. ימי שלטונו של אגריפס נחשבים "ימי הזוהר האחרונים" של האומה היהודית בארץ־ישראל לפני המרד הגדול.

הצג שתי סיבות לקביעה זו.

5. **הצג** גורם אחד לחיכוכים בין יהודים ובין נכרים שהובילו לפרוץ המרד הגדול, ו**הצג** דוגמה אחת לחיכוכים אלה.

/המשך בעמוד 5/

נושא II — הקהילה היהודית בימי הביניים

אם למדת נושא זה, ענה על ארבע שאלות: על שתי השאלות 6-7 (חובה)
ועל שתיים מן השאלות 8-10.

חלק ראשון — אמצעי ענישה ואכיפה

ענה על שתי השאלות 6-7 (חובה).

6. לעתים הצטרפה הקהילה להיעזר בשלטונות כדי לבצע פסק דין. הצג דוגמה אחת לכך.
(4 נקודות)

7. לפניך קטע מקור. קרא אותו וענה על שלושת חלקי השאלה שאחריו.
המוחרם דינו כמנודה, וכשם שלמנודה אסור לספר שערו [להסתפר] ולכבס בגדיו, כך המוחרם אסור בכל אלו, וכשם שלא כוללים את המנודה בכל דבר שבקדושה שצריך עשרה [שצריך מניין], ולא יושבים עמו בתוך ארבע אמות, כך דינו של המוחרם, וכן אסור לאכול ולשתות עם מוחרם, כדרך שאסור במנודה.
יתר המוחרם על המנודה [עונש המוחרם חמור מן העונש של המנודה], שהמוחרם אינו שונה [אינו מלמד] לאחרים ואין אחרים שונים לו, אבל שונה הוא לעצמו בלחש [כדי] שלא יפסיד את לימודו, וכן אינו נשכר למלאכת אחרים, ואין אחרים נשכרים לו ואין נושאים ונותנים עמו, והוא אסור במלאכה, אבל מותר לעשות לו חנות קטנה בתוך ביתו ומוכר בצנעה [לא בפומבי] כדי פרנסתו, כלומר לצורך מזונותיו בצמצום.

(מעובד על פי הערך "חרם". בתוך האנציקלופדיה התלמודית, כרך י"ז)

- ציין איסור אחד משותף למנודה ולמוחרם, וציין איסור אחד שחל על המוחרם בלבד.
 - על פי מה שלמדת, הסבר את ההשפעה של איסורים אלה על מצבו של המוחרם, דווקא בימי הביניים.
 - על פי הקטע, ציין מה פסקו חכמים כדי שהפגיעה במוחרם לא תהיה מוחלטת.
- (8 נקודות)

חלק שני — שאלות קצרות

ענה על שתיים מן השאלות 8-10 (לכל שאלה — 9 נקודות).

8. לעתים תשלום מסי המלכות על ידי העשירים בקהילה היה סוג של פדיון שבויים. **הסבר** כיצד. **הצג** דוגמה נוספת לפעולת חסד בקהילה.
9. הקהילות היהודיות בימי הביניים לא יכלו לקיים את חייהן ללא מעורבות של שתדלנים. **הסבר** קביעה זו. התייחס בתשובתך הן ל**מצואות** חייהם של היהודים, הן ל**מעמד** של השתדלנים.
10. **הצג שני** טיעונים הלכתיים שהיו עלולים לפגוע בסמכות השיפוטית של הקהילה. **הסבר** כיצד התמודדו חכמים עם אחד מן הטיעונים שהצגת.

/המשך בעמוד 7/

נושא III — החסידות

אם למדת נושא זה, ענה על ארבע שאלות: על שתי השאלות 11-12 (חובה).
ועל שתיים מן השאלות 13-15.

חלק ראשון — הרעיונות החסידיים

ענה על שתי השאלות 11-12 (חובה).

11. תנועת החסידות עברה שלושה שלבים בהתפתחותה.

ציין שינוי אחד בין השלב הראשון ובין השלב השני, וציין שינוי אחד בין השלב השני ובין השלב השלישי. (4 נקודות)

12. לפניך קטע מקור, עיין בו וענה על שני חלקי השאלה שאחריו

הן הקבלה הן החסידות רואות בדבקות בקב"ה אידאל דתי ראשון במעלה. ואולם, על פי השקפת הקבלה, רק יחידי סגולה מסוגלים לחתור להגשמת אידאל זה. יתרה מזו, אף יחידי סגולה אלה עשויים לזכות בכך רק בשלב אחרון של תהליך ארוך וקשה של הזדככות מוסרית והתעלות רוחנית. בהשקפתם של מורי החסידות, לעומת זאת, הדבקות היא נקודת המוצא ולא הסוף. כלומר, הדבקות היא המטרה הישירה והקרובה של כל מעשה דתי, והיא המעניקה לו את משמעותו. זאת ועוד, הדבקות איננה עוד נחלתם הבלעדית של יחידי סגולה אלא דרישה המוצגת בפני כל אדם מישראל. חוקר הקבלה גרשם שלום סבור כי מפנה זה בתפיסת מקומה של הדבקות בעבודת ה' מסביר את כוח המשיכה של החסידות לגבי "היהודי הפשוט". הוא מוסיף ומבהיר כי משעה שהעמידה החסידות את הדבקות כאידאל דתי השווה לכל נפש, ממילא חל שינוי במשמעות שניתנה למושג זה: לעומת העילית של התנועה החסידית, שהוסיפה להתייחס אל הדבקות לאור משמעותה המקורית, נטו חוגים עממיים יותר לפרש אותה בהתאם למדרגתם.

(מעובד על פי אטקס, ע' [1991]. פולין, פרקים בתולדות יהודי מזרח אירופה ותרבותם. יחידה 9-10,

תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה, עמ' 34)

— על פי הקטע, הצג שני חידושים של מורי החסידות בנוגע לרעיון הדבקות, לעומת התפיסה הקבלית.

— על פי מה שלמדת, הסבר דרך אחת שהציעה החסידות שאפשרה לממש את רעיון הדבקות על פי התפיסה החסידית, בשונה מן התפיסה הקבלית.

(8 נקודות)

חלק שני — שאלות קצרות

ענה על שתיים מן השאלות 13-15 (לכל שאלה — 9 נקודות).

13. **הצג** סיבה אחת לפגיעת הקוזאקים ביהודים בפרעות "המבול".
הצג השפעה של ההגירה בעקבות "המבול" על הקהילות היהודיות בפולין.
14. **הצג** את החידוש בהגות של תנועת החסידות בנוגע לרעיון הגאולה.
הסבר מה היה ברעיון זה שמשך יהודים לתנועת החסידות.
15. **הצג שתי** סיבות להתנגדות לחסידות, ו**הצג** סיבה אחת לדעיכה (התמתנות) של ההתנגדות לתנועה זו.

פרק שני (50 נקודות)

ענה על שתיים מן השאלות 16-19 (לכל שאלה — 25 נקודות).

16. יהודי ארצות האסלאם

א. בנספח שלפניך מוצג תצלום מ-1914 של משפחה יהודית באלג'יר. אפשר ללמוד מן התצלום

על תהליך של שינוי שעברו היהודים בצפון אפריקה בעקבות חדירת המעצמות לארצותיהם.

התבונן בתצלום וענה על שני חלקי השאלה הבאים:

— **הצג** את תהליך השינוי הבא לידי ביטוי בתצלום. בסס את דבריך על הבדל אחד בין

שתיים מן הדמויות.

— **הצג** שינוי אחד נוסף בחיי היהודים בעקבות חדירת המעצמות לאחת מן הארצות

שלמדת עליהן.

(13 נקודות)

ב. **הסבר** שני גורמים שערכו את החדירה של הרעיון הציוני לארצות האסלאם בסוף המאה

ה-19 ובראשית המאה ה-20. (12 נקודות)

17. זרמים בתנועה הציונית

א. **הצג** שתי סיבות לתמיכה של הרב ריינס בתנועה הציונית עם הקמתה, **והסבר** את המחלוקת

שהייתה לו עם תנועה זו. (13 נקודות)

ב. הרצל פנה למדינות אחדות כדי לקיים אתן משא ומתן דיפלומטי.

מה רצה הרצל להשיג בדרך זו? **ציין** שתי מדינות שהרצל פנה אליהן, **והסבר** מדוע פנה דווקא

למדינות אלו. (12 נקודות)

18. העלייה הראשונה

- א. הצג שתי קבוצות שונות שעלו במסגרת העלייה הראשונה, **והסבר** את המניע הרעיוני של כל אחת מן הקבוצות. (12 נקודות)
- ב. הצג את ההתלבטות שהייתה לאנשי העלייה הראשונה לקראת שנת השמיטה (בשנת תרמ"ט), **והסבר** כיצד "היתר המכירה" נתן מענה להתלבטות זו. (13 נקודות)

19. העלייה השנייה

- א. **הסבר** מדוע סימלה קבוצת דגניה את העלייה השנייה. בסס את תשובתך גם על האידאולוגיה של העולים בעלייה זו. (13 נקודות)
- ב. תל אביב הוקמה בתקופת העלייה השנייה, אך היא אינה מייצגת את הדימוי המקובל של עלייה זו.
- הצג שני מאפיינים שהיו ייחודיים להקמה של תל אביב ומוכיחים קביעה זו. (12 נקודות)

פרק שלישי (20 נקודות)

לפניך שבעה מושגים (20-26).

בחר ארבעה מן המושגים, וענה על שני החלקים הקשורים לכל מושג שבחרת (לכל מושג — 5 נקודות).

20. חכם באשי

- מה היה התפקיד של ה"חכם באשי"?
- עד איזו תקופה התקיימה משרה זו?

21. החלוקה

- מהו ההסבר הרעיוני למחויבות של בני הגולה לתמוך כלכלית ביושבי ארץ-ישראל?
- כיצד חולקו כספי החלוקה אצל האשכנזים, וכיצד הם חולקו אצל הספרדים?

22. היציאה מן החומות

- מהי "היציאה מן החומות"?
- מי היו היוזמים של תהליך זה?

23. 14 הנקודות של וילסון

- מה הייתה המטרה של תכנית "14 הנקודות של וילסון"?
- ציין שתי נקודות בתכנית המבטאות מטרה זו.

24. ניל"י

- באיזו תקופה פעל ארגון ניל"י, ומה הייתה מטרתו?
- מה עלה בגורלם של חברי הארגון?

25. חוזה ורסאי

- מתי נחתם חוזה ורסאי?
- הצג שני סעיפים מחוזה ורסאי — אחד בתחום הצבאי ואחד בתחום הטריטוריאלי.

26. הצהרת בלפור

- אל מי נשלחה הצהרת בלפור, ומה הייתה חשיבותה ליהודים?
- מה נאמר בהצהרה בנוגע למעמד של התושבים הלא-יהודים שחיים בארץ-ישראל, ומה נאמר בנוגע למעמד של היהודים החיים מחוץ לארץ-ישראל?

בהצלחה!

נספח לשאלה 16 — משפחה באלג'יר (1914)

